

УДК 340.1

DOI: 10.33098/2078-6670.10.22.49-55

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ У ДЕРЖАВНИЦЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНЦІВ ХХ СТ.

Луцький Мирослав Іванович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права,
ректор ПВНЗ Університету Короля Данила,
вул. Є. Коновальця, 35., м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
e-mail: myroslav.lutskyi@ukd.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1562-8741

Мета. Метою дослідження є визначення основних етапів у формуванні концепції соборності українських земель та практичних аспектів її реалізації в умовах державницьких устремлінь українців ХХ ст. **Методика.** Методологічну основу дослідження склав комплекс теоретичних, загальнонаукових і конкретно-наукових методів, а також принципи об'єктивності й історизму. Ключовим був діалектичний підхід, що дозволив виявити взаємозв'язки, динаміку та особливості практичної реалізації ідеї соборності в державницьких концепціях українців ХХ ст. **Результати.** Виділяється чотири ключові етапи реалізації ідеї соборності у ХХ ст.: етап становлення – друга половина ХІХ – початок ХХ ст.; етап організаційного і юридичного оформлення – період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. і зокрема Акт Злуки 22 січня 1919 р.; етап декларативного оформлення соборності – час функціонування Карпатської України та Української Самостійної Соборної Держави створеної Актом відновлення української державності 30 червня 1941 р.; етап державного утвердження – після 1991 року. Основний акцент у дослідженні робиться на характеристику реалізації ідеї соборності впродовж другого та третього етапів. Встановлено, що ідея соборності, в українській державницькій та правовій думці характеризується глибоким філософсько-правовим змістом, що передбачає єдність етнічних українських земель у межах однієї держави. **Наукова новизна.** Визначено основні етапи становлення ідеї соборності, як правової категорії в середовищі українських правників, а також специфіку практичної реалізації цієї ідеї у ХХ ст. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у подальших історико-правових дослідженнях, підготовці спецкурсів.

Ключові слова: соборність, державотворення, ЗУНР, правова ідея, правові погляди, Акт Злуки.

Myroslav Lutskyi,

Doctor of Science of Law, Professor, Professor of the Department of Law, Rector of the
King Danylo University, Konoval'tsja St., 35, Ukraine
e-mail: myroslav.lutskyi@ukd.edu.ua

THE IDEA OF CATHEDRALITY IN THE STATE CONCEPTS OF UKRAINIANS OF THE XX CENTURY

Purpose. The purpose of the study is to determine the main stages in the formation of the concept of the unity of the Ukrainian lands and the practical aspects of its implementation in the state aspirations of Ukrainians of the twentieth century. **Methods.** The methodological basis of the study was a set of theoretical, general and specific scientific methods, as well as the

principles of objectivity and historicism. The key was the dialectical approach, which allowed to identify the relationships, dynamics and features of the practical implementation of the idea of catholicity in the state concepts of Ukrainians of the twentieth century. Results. There are four key stages in the implementation of the idea of catholicity in the twentieth century: the stage of formation – the second half of the nineteenth – early twentieth century; stage of organizational and legal registration – the period of national liberation struggles of 1917-1921 and in particular the Act of Unification on January 22, 1919; stage of declarative registration of catholicity – the time of functioning of Carpathian Ukraine and the Ukrainian Independent Conciliar State created by the Act of Restoration of Ukrainian Statehood on June 30, 1941; stage of state approval – after 1991. The main emphasis in the study is on the characteristics of the implementation of the idea of catholicity during the second and third stages. It is established that the idea of catholicity in Ukrainian state and legal thought is characterized by a deep philosophical and legal content, which provides for the unity of ethnic Ukrainian lands within one state. **Originality.** The main stages of formation of the idea of catholicity as a legal category among Ukrainian lawyers, as well as the specifics of the practical implementation of this idea in the twentieth century. **Practical significance.** The results of the study can be used in further historical and legal research, preparation of special courses.

Key words: catholicity, state formation, Western Ukraine, legal idea, legal views, Act of Unification.

Постановка проблеми. Усе ХХ ст. сповнене численних метаморфоз у процесі становлення української державності та розвитку державницько-правової думки. Чітко виокремлюються три ключові етапи в процесі національного державотворення досліджуваного періоду: національно-демократична революція 1917-1921 рр.; визвольні змагання середини ХХ ст.; проголошення державної незалежності в 1991 р. Кожен з цих етапів характеризувався набором подій і явищ, що залежали не тільки від історичної епохи чи геополітичних обставин у процесі становлення держави, а й різним підходом до бачення змісту самої держави. Єдиною категорією, що була спільною для усіх цих етапів, була ідея соборності українських земель. Це змушує не тільки прослідкувати еволюцію концепту соборності в українській державно-правовій думці, а й виокремити практичні аспекти реалізації цієї ідеї, адже кожен з українських урядів, що існував у 1917-1921 рр., 1939 р., 1941 р. і навіть після 1991 р., по-різному розумів потребу в об'єднанні (єдності в умовах незалежності) усіх етнічних українських земель. При цьому, якщо на початку і в середині ХХ ст., ідея соборності була запорукою в процесі формування могутньої самостійної держави та можливості забезпечити гідний опір зовнішньому агресору, то після 1991 р. вона стала символом «збереження держави».

Відповідно до зазначеного, наукова актуальність дослідження обумовлюється потребою систематизації поширених в середовищі українців ідей про соборність, виокремлення етапів її становлення, розвитку та практичної реалізації, а також характеристику її, як правової категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених ідея соборності, як правова категорія, чи як окрема ідея державотворення не розглядаються. Це є певним недоліком, адже тільки у ХХ ст. відбулося принаймні три спроби відновлення української держави, для кожної з яких характерною була ідея соборності та єдності усіх етнічних українських земель.

Загалом, окремі ідеї та концепції, що стосуються змісту та практичної реалізації ідеї соборності розглядалися в працях таких вчених, як С.Адамовича, І.Гошуляк, Я.Грицака, І.Дацківа, Л.Лина, Я.Калакура, С.Макарчука, В.Сергійчука, П.Христюка та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних етапів та особливостей реалізації ідеї соборності в державотворчих концепціях українців ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стосовно етимології поняття «соборності», як правової категорії, то це певний морально-філософський принцип, який передбачав спільну відповідальність громадян за єдність держави [7, с. 18]. Як слушно відзначає Я.Калакура, українська ідея соборності, на відміну від російської, передбачала не процес «збирання земель», а ідею єдності, цілісності, в тому числі й етнічної, України, як держави [9].

В українській політико-правовій думці, ідея соборності виникла ще в період «Весни народів» 1848–1849 рр., коли Я. Головацький в одному з виступів заявляв про єдність українців по обидві сторони р. Збруч. Наприкінці ХІХ ст. ця ідея ще більше поширилась та отримала практичне обґрунтування у праці Ю.Бачинського «Україна ingredienta». На початку 1918 р. практично кожен виступ українського посла в австрійському парламенті супроводжувався відстоюванням ідеї єдності усіх етнічних українських земель. У Наддніпрянщині, ідея соборності стає середовищем «самостійницьких» політичних сил під впливом брошури М.Міхновського «Самостійна Україна». Можна говорити про різний ступінь сприйняття ідеї соборності у західноукраїнських землях і Наддніпрянщині, але ця ідея набула поширення, вона розглядалася тогочасними українськими правниками і громадсько-політичними діячами.

Загалом, в українській державно-правовій думці можна виокремити чотири ключові етапи у процесі становлення ідеї соборності, як засадничої ідеї на шляху відновлення чи утвердження національної держави:

1. Етап становлення – друга половина ХІХ – початок ХХ ст. (формування цілісної концепції, її практичне обґрунтування, а також пошук точок взаємодії між державницькими ідеями представників Галичини та Наддніпрянщини).

2. Етап організаційного і юридичного оформлення – період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. і зокрема Акт Злуки 22 січня 1919 р. (вперше юридично, більшість українських земель, що були інкорпоровані іноземними державами об'єдналися в єдину незалежну державу – Українську Народну Республіку. Не зважаючи на формальність у практичній площині цього об'єднання, воно мало ідеологічне значення адже закріпили у свідомості пересічних українців концепт єдності усіх етнічних земель).

3. Етап декларативного оформлення соборності – час функціонування Карпатської України та Української Самостійної Соборної Держави створеної Актом відновлення української державності 30 червня 1941 р. (Не зважаючи на те, що ідея соборності у згаданий період не була реалізована, вона була ключовою у правових ідеях, як діячів Карпатської України, так і лідерів націоналістичного руху, які проголосивши акт відновлення державності розглядали його першим етапом до єдності усіх етнічних українських земель у складі незалежної держави).

4. Етап державного утвердження – після 1991 року. Проголошення незалежності України і прийняття Конституції 1996 р. стало підсумком усіх державницьких устремлінь українців, у яких ідея соборності була ключовою і визначальною.

В нашому дослідженні ми звернемо увагу насамперед на другий та третій етапи, коли здійснювалися практичні кроки з реалізації ідеї соборності. Характеризуючи події визвольних змагань 1917-1921 рр., слід зауважити, що ідея соборності мала і політичне, і

юридичне підґрунтя. З політичного погляду, ідея соборності була засобом демонстрації єдності й спільності устремлень українців до формування власної держави та підтвердження власних історико-правових підстав для цього. У юридичному сенсі, реалізація цього завдання виявилася важчою, оскільки, крім утворення самостійної держави, необхідно було узгодити низку практичних аспектів та уніфікувати законодавство. Вагомим чинником у процесі забезпечення юридичного аспекту злуки був геополітичний чинник та особиста воля керівників національних урядів ЗУНР та Наддніпрянщини.

На черговому засіданні УНРади 10 листопада 1918 р., за головування Л. Ганкевича, член Ради М. Новаківський «зголошує нагале внесення такого змісту: УНРада Західно-Української Держави проголошує злуку цієї держави з всією Україною і взиває свій Секретаріят до негайного переведення цієї злуки в життя» [5]. Ця пропозиція спричинила жваву дискусію серед членів УНРади. Прихильником злуки виступив Р. Перфецький, який аргументував: «Ми є одною нацією, мусимо бути й одною демократичною державою. Те, що віддавна горіло в наших серцях, мусимо тепер засвідчити перед усім світом, перед лицем усіх народів і держав» [10]. Після цього він заявив, що основним і першочерговим завданням УНРади як органу, що володіє найбільшою владою на українських землях колишньої Австро-Угорської імперії, є початок роботи з організації необхідних заходів для «з'єдинення українських земель в одну державу» [10].

Прихильником негайної ідеї об'єднання усіх українських земель був також М. Лозинський: «Маємо з'єднатися з Україною, із справдішньою народною Україною, а не з тими, котрі репрезентують об'єдинительну думку» [10]. Ці слова викликали неоднозначну реакцію серед членів УНРади. Причиною цього, на думку О. Карпенка, було те, що М. Лозинський поставив під сумнів можливість об'єднання з Українською Державою гетьмана П. Скоропадського [6, с. 151]. Дискусію продовжив секретар військових справ Д. Вітовський, який заявив: немає сумніву, що усі галичани і члени УНРади виступають за «з'єднання з Великою Україною, всі змагаємо до здійснення нашого ідеалу – ...мусимо народові виразно сказати, що стоїмо на точці з'єднання, тим більше, що широкі маси селянства, робітництва і все військо бажають з'єднання. Відкладати цього не можемо, мусимо йти по лінії бажань і змагань народу» [11].

З нашого погляду, керівництво ЗУНР, попри активне відстоювання ідеї соборності українських земель, чітко усвідомлювало гостроту політичних протиріч які існували або могли виникнути між національними урядами УНР та ЗУНР. По-перше, основна суперечність полягала у політичних поглядах державних керівників. По-друге, вагому роль відігравала геополітична ситуація: з одного боку, вона сприяла об'єднанню українських державних утворень; з іншого – могла спричинити виникнення реальної загрози (насамперед військової). По-третє, перемовини про об'єднання велися практично одночасно і з гетьманом П. Скоропадським, і з представниками майбутньої Директорії.

Зважаючи на те, що члени УНРади були однастайні у своєму бажанні до соборності всіх українських земель, О. Колесса звернувся з відповідним запитом до керівника уряду К. Левицького. Відповідь була швидкою та однозначною й стосувалася повної згоди зі запропонованими Р. Перфецьким висловлюваннями [11]. Обговорення ідеї соборності українських земель продемонструвало не стільки факт намагання УНРади до об'єднання з Наддніпрянщиною, скільки спільну позицію УНРади та уряду [13, с. 147].

Як видається, правове значення проголошення суверенної держави на західноукраїнських землях полягає в тому, що були сформовані органи державної влади, визначені основні напрями їхньої діяльності й задекларовано ідеал соборності усіх

українських земель [12, с. 25]. Останнє рішення мало колосальний вплив на тогочасне галицьке суспільство. Упродовж наступних днів газета «Діло» опублікувала серію статей про роботу уряду й ідею соборності українських земель. У статті «Ідеал цілої нації» редактори газети визначали основні прерогативи УНРади та уряду на шляху до об'єднання українських земель. У публікації зазначалося: «ухвалюючи одноголосно цю резолюцію, УНРада вступила на шлях виконання віковичного заповіту всіх тих славних синів України в минувшині, котрі чи то з зброєю в руках, чи політичною акцією від шістьох віків, відколи польські анексіоністи роздерли живе тіло українського народу, докладали всіх зусиль, щоб наново з'єдинити в одну цілість всі українські землі» [10]. Ця важлива акція була втіленням у життя мрій цілих поколінь, які «вилеліяли в своїм серці ідеали з'єднання української нації на цілій її території розселення і зложили Ганнібалову присягу, що своє життя за цю ідею положать» [6, с. 151].

На нашу думку, публікація має цінність, адже в ній визначалися ключові політичні сили, які спричинилися до проголошення національної держави в Галичині та виступали за реалізацію ідеї соборності українських земель. Йшлося, зокрема, про українське січове військо, «живу» частину української інтелігенції, все селянство в західних українських землях, а у Наддніпрянщині – про Український національний союз (УНС), що об'єднував усі політичні й громадські організації (керівник – В. Винниченко).

Також можемо стверджувати, що проголосивши ідеї соборності українських земель, УНРада та Державний секретаріат ЗУНР підтримували у своїх об'єднувачих устремліннях членів майбутньої Директорії, хоча продовжували вести перемовини з гетьманом П. Скоропадським про військову та продовольчу допомогу [14].

Основні завдання, які висувалися перед новою державою, були надзвичайно складними. Окрім того, що західноукраїнські землі були позбавлені власної державності впродовж багатьох століть, потрібно було сформувати таку модель державного розвитку, яка б одночасно могла гарантувати, з одного боку, демократичні й соціальні засади розвитку суспільства, а з іншого – відображати реалії військового протистояння з поляками і гострої продовольчої кризи, зумовленої крахом економіки в роки Першої світової війни.

Основна проблема на шляху реалізації ідеї соборності полягала, на нашу думку, в тому, що основні засади формування єдиної Української держави мали формуватися саме УНС у Києві. Члени УНРади мали чітко це усвідомлювати і бути готовими йти на численні поступки [4, с. 259]. Про рівень взаємних поступок та механізми реалізації внутрішньої політики можна здогадатися із визначених «Ділом» засад побудови майбутньої держави, яка мала згуртувати «частини українського народу, що живе на західних землях, коло прапору та програми,... в одну державу, але державу демократичну», в якій буде «переведено земельну реформу по бажанню народних мас», державу, де було б створено законодавство в інтересах робітництва, «де воля зорганізованих народних мас була б дороговказом державного будівництва» [10].

Загалом злука УНР та ЗУНР мала передбачати поступову уніфікацію законодавства двох держав та створення єдиного законодавства. Проте події початку ХХ ст. ускладнювали цей процес.

Фактичним ініціатором злуки виступало керівництво ЗУНР. Одразу після завершення у Львові військового перевороту, голова Генерального військового комітету у Львові, сотник Д. Вітовський направив 1 листопада 1918 р. УНС у Київ телеграму такого змісту: «Зайнятий українськими військами Львів посилає поклін Києву – столиці Соборної України» [3, с. 355].

На Наддніпрянщині саме УНС, ще в середині жовтня 1918 р. виступив з широкою програмою Соборної України, розрахованою на міжнародну громадську думку: «Ґрунтуючись же на праві кожної нації на визначення свого національно-державного життя, так виразно проголошеному в мировій програмі Вільсона, а також спираючись на історичне та природне право кожного народу ґуртувати в одно ціле відірвані від його часті, Український Національний Союз, вважає цілком природним і необхідним злучення в один державний український організм всіх заселених українцями земель, які до цього часу через історичні та міжнародні обставини не ввійшли в склад Української держави, цебто: Східної Галичини, Буковини, Угорської України, Холмщини, Підляшшя, частини Бессарабії з українським населенням, частини етнографічно-української Донщини, Чорноморії і Кубані» [17, с. 112]. Власне, представники УНС після оголошення УНРрадою 19 жовтня 1918 р. у Львові створення Української держави привітали їх у телеграмі, чітко заявивши про повну підтримку боротьби за «об'єднання всіх українських земель в одно державне тіло» [16].

Вважаємо, що розраховувати на введення усіх цих земель до складу єдиної держави було програмою максимум УНР. Керівництво Директорії усвідомлювало декларативний характер такої заяви і, окрім орієнтації на проголошені В. Вільсоном ідеї самовизначення нації, орієнтувалися на підтримку самих українців, що проживали у згаданих етнографічних умовах. Однак за складної соціально-економічної ситуації та розгортання громадянської війни населення (переважно селянське) було далеко від політичних устремлінь Києва. По-іншому склалася ситуація в Галичині, де бажання соборності УНРади та населення краю збігалося.

Можна стверджувати, що ідея соборності була закладена в основу державотворчого процесу ЗУНР та норми адміністративного й конституційного законодавства. У процесі формування кордонів керівництво ЗУНР брало до уваги дотримання етнографічних меж проживання українців у Австро-Угорщині. Погоджуємося з твердженням І. Гошуляка: навіть самою назвою – «Західно-Українська Народна Республіка» – вона виражала, з одного боку, принцип соборності, охоплюючи всі західноукраїнські землі, а з іншого, демонструвала нерозривний зв'язок зі всією Україною, зокрема з традицією створеної Центральною Радою УНР [3, с. 356]. Таке зауваження надзвичайно слушне, оскільки керівництво УНРади з самого початку відкинуло ідею назви держави «Галицька республіка».

На нашу думку, об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого демократичного, неекспансіоністського збирання територій в єдиній суверенній державі. Етнонаціональна консолідація ґрунтувалася на засадничих принципах, – історичному самоусвідомленні спільності, ідеалах свободи і незалежності, добровільному волевиявленні, опорі на власні політичні та матеріальні ресурси. Звісно, для реалізації такого задуму, саме на таких засадах, ні в УНР ні в ЗУНР не було ресурсів та зовнішньополітичної підтримки. Цей крок, засвідчив наявність чіткого переконання у праві на соборні державу, яка повинна включати усі етнічні українські землі.

Наступним етапом у процесі розгортання соборницьких ідей став час Карпатської України та боротьби ОУН за відновлення Української держави. Якщо серед офіційних постанов часів Карпатської України не було норми про реалізацію ідеї соборності, у практичній площині, саме 22 січня 1939 р. у Хусті відбулася 20 тисячна маніфестація на честь святкування 20-ї річниці Акта злуки УНР та ЗУНР [8]. Закономірно, що говорити про реальні кроки реалізації ідеї соборності не варто, адже сама Карпатська Україна, як держава проіснувала кілька днів.

Більш послідовними у контексті реалізації ідей соборності були представники Організації українських націоналістів. С. Адамович у своїх дослідженнях доводить, що ідея соборності була наскрізною правовою доктриною ОУН [1-2]. Реалізація ідеї соборності ОУН почала реалізовуватися після утворення Революційного Проводу ОУН і формування у 1940 р. Комісії державного планування [15, с. 299-300]. У прийнятих Комісією матеріалах йшлося не тільки про засади місцевого самоврядування, а й про майбутню державу, яка мала об'єднувати усі етнічні українські землі, зі столицею в Києві.

Тільки після здобуття Україною незалежності у 1991 р. ідея соборності була реалізована на практиці й задекларована в Конституції.

Висновки. Таким чином, ідея соборності, в українській державницькій та правовій думці характеризується глибоким філософсько-правовим змістом, що передбачає єдність етнічних українських земель у межах однієї держави. Впродовж ХХ ст. прослідковується чотири ключові етапи впродовж яких ідея соборності не тільки була теоретично оформлена, але й реалізована практично. Акт Злуки УНР та ЗУНР став початком чіткого конституційного та правового оформлення ідеї соборності. Не зважаючи на формальний характер територіальної і політичної єдності, ідея соборності утвердилася не тільки в правовій концепції, а й у свідомості пересічних українців. Останнє чітко прослідковувалося в часи Карпатської України та діяльності ОУН. Здобуття незалежності ознаменувало собою реалізацію ідеї соборності, надавши їй таким чином чіткого ідеологічного і правового підґрунтя.

Список використаних джерел

1. Адамович С. Ідея соборності у творчій спадщині С. Бандери та її репрезентація у програмах і діяльності сучасних політичних партій. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2008. Ч. 15–16. С. 701–708.
2. Адамович С. Ідея соборності в програмових документах ОУН і її репрезентація в діяльності сучасних політичних партій. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2008. Ч. 14. С. 420–426.
3. Гошуляк І. Г. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2009. 467 с.
4. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації. *Україна модерна*. Львів, 1999. Ч. 2–3 за 1997–1998 рр. С. 254–269.
5. Дацків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр.: монографія. Тернопіль: Астон, 2009. 519 с.
6. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / кер. автор. кол. й відп. ред О.Карпенко. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 628 с.
7. Ілин Л. Ідея «соборності» в державотворчих концепціях Галичини ХІХ – початку ХХ ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2019. №. 8 (20). С. 15-21.
8. Інформаційні матеріали до Дня Соборності України-2020. URL: https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/departament_suspilnykh_komunikatsii/den_informuvannya_246023/z_20_po_22_sichnya_2020_roku_bude_provedeno_den_informuvannya_naselennya_trudovikh_kolektiviv_pidpriyemstv_ustanov_ta_organizatsiy_z_nagodi_dnya_sobornosti_ukrani/im_den_sobornosti-2020.pdf.

9. Калакура Я. С. Соборність України як концепт новітньої історіографії. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 33. С. 116-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2015_33_13.
10. Лозинський М. В. В Народній Республіці. *Діло*. 1918. 12 листопада.
11. Лозинський М. В. В Народній Республіці. *Діло*. 1918. 15 листопада.
12. Макарчук С. ЗУНР: історичний досвід національного державотворення і сучасність. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. праць. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. Вип. 18. С. 20–29.
13. Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917 – 1920 роках. К.: ТзОВ «Укр. Видавн. Спілка», 1999. 416 с.
14. Соціальні конфлікти та повсякденне життя революційного суспільства 1917–1921 рр.: зб. наук. ст. / гол. ред В. Ф. Верстюк. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. 328 с.
15. Трофимович В. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940-1950). *Український визвольний рух*: наук. зб. Львів, 2007. Збірник 10. С. 299-312.
16. Українське слово. 1918. 23 жовт.
17. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. Прага: [б.в.], 1922. Т. 3. 212 с.

References

1. Adamovych, S. (2008). Ideia sobornosti u tvorchii spadshchyni S. Bandery ta yii reprezentatsiia u prohramakh i diialnosti suchasnykh politychnykh partii. [The idea of catholicity in the creative heritage of S. Bandera and its representation in the programs and activities of modern political parties]. *Halychyna. Vseukrainskyi naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*, 15–16, 701–708. (in Ukrainian)
2. Adamovych, S. (2008). Ideia sobornosti v prohramovykh dokumentakh OUN i yii reprezentatsiia v diialnosti suchasnykh politychnykh partii. [The idea of catholicity in the OUN program documents and its representation in the activities of modern political parties]. *Halychyna. Vseukrainskyi naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*, 14, 420–426. (in Ukrainian)
3. Hoshuliak, I. H. (2009). *Ternystyi shliakh do sobornosti (vid idei do Aktu Zluky)* [The thorny path to catholicity (from the idea to the Act of Reunion)]. К. : IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
4. Hrytsak, Ya. (1999). Ukrainaska revoliutsiia, 1914–1923: novi interpretatsii. [Ukrainian Revolution, 1914–1923: new interpretations]. *Ukraina moderna*. Lviv, 2–3 za 1997–1998 rr., 254–269. (in Ukrainian)
5. Datskiv, I. B. (2009). *Dyplomatiia ukrainskykh derzhavnykh utvoren u zakhysti natsionalnykh interesiv 1917–1923 rr.* [Diplomacy of Ukrainian state formations in defense of national interests of 1917–1923]. Ternopil: Aston. (in Ukrainian)
6. Karpenko, O. (2001). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923: istoriia.* [Western Ukrainian People's Republic. 1918–1923: history]. Ivano-Frankivsk : Siversiia. (in Ukrainian)
7. Ilyn, L. (2019). Ideia «sobornosti» v derzhavotvorchykh kontseptsiiakh Halychyny XIX – pochatku XX st. [The idea of "catholicity" in the state-building concepts of Galicia in the XIX - early XX centuries.]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho: Zhurnal. Seriia Pravo*. Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankivskiy universytet prava imeni Korolia Danyla Halytskoho, 8 (20), 15-21. (in Ukrainian)

8. Informatsiini materialy do Dnia Sobornosti Ukrainy-2020. Retrieved from: https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/departament_suspilnykh_komunikatsii/den_informuvannya_246023/z_20_po_22_sichnya_2020_roku_bude_provedeno_den_informuvannya_naselennya_trudovikh_kolektiviv_pidpriemstv_ustanov_ta_organizatsiy_z_nagodi_dnya_sobornosti_ukrani/im_den_sobornosti-2020.pdf. (in Ukrainian)

9. Kalakura, Ya. S. (2015). Sobornist Ukrainy yak kontsept novitnoi istoriografii. [The catholicity of Ukraine as a concept of modern historiography]. *Istorychna pamiat*, 33, 116-125. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2015_33_13. (in Ukrainian)

10. Lozynskyi, M. (1918). V Narodnii Respublytsi. [In the People's Republic]. *Dilo*. 12 lystopada. (in Ukrainian)

11. Lozynskyi, M. (1918). V Narodnii Respublytsi. [In the People's Republic]. *Dilo*. 15 lystopada. (in Ukrainian)

12. Makarchuk, S. (2009). ZUNR: istorychnyi dosvid natsionalnoho derzhavotvorennia i suchasnist. [WUNR: historical experience of nation-building and modernity]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: zb. nauk. prats.* Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 18, 20–29. (in Ukrainian)

13. Serhiichuk, V. (1999). Ukrainska sobornist. Vidrozhennia ukrainstva v 1917 – 1920 rokakh. [Ukrainian catholicity. Revival of Ukrainians in 1917 - 1920]. K.: TzOv «Ukr. Vydavn. Spilka». (in Ukrainian)

14. Verstiuk, V. F. (2014). Sotsialni konflikty ta povsiakdenne zhyttia revoliutsiinoho suspilstva 1917–1921 rr. : zb. nauk. st. [Social conflicts and everyday life of the revolutionary society of 1917–1921]. K.: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. (in Ukrainian)

15. Trofymovych, V. (2007). Derzhavotvorchi idei Provodu OUN v Ukraini (1940-1950). [State-building ideas of the OUN leadership in Ukraine (1940-1950)]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: nauk. zb.* Lviv, 10, 299-312. (in Ukrainian)

16. Ukrainske slovo. 1918. 23 zhovt. (in Ukrainian)

17. Khrystiuk, P. (1922). Zamitky i materialy do istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1920 rr. [Notes and materials on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1920.]. Praha: [b.v.]. T. 3. (in Ukrainian)

*Стаття: надійшла до редакції 26.10.2020
прийнята до друку 06.11.2020*

*The article: is received 26.10.2020
is accepted 06.11.2020*

